

Mümtaz Soysal, Mülkiye ve Anayasa Geleneğimiz (1929-2019)

11 Kasım 2019 günü Türkiye anayasacılık geleneğine hem akademik olarak hem de anayasal siyaset içinde damgasını vurmuş bir ismi, Mümtaz Soysal'ı kaybettik. Mümtaz Soysal Cumhuriyet'in iddialı olduğu ve cumhuriyet iddiasını aktardığı ilk kuşaklar arasında sayılabilir belki de. 1929'da Zonguldak'ta doğdu, 1949'da Galatasaray Lisesini ve 1953'te Mülkiye'yi bitirdi. Ertesi yıl Hukuk Fakültesi'nde fark derslerini verdi. 1950'lerin son çeyreğinde Demokrat Parti liderliğinin diktatörlüğe evrildiği yıllarda Mülkiye'de asistandı, 1959'da Birleşmiş Milletler Bursu ile Birleşik Devletler'e gitmişti. 1960 darbesi yapıldığında oradaydı ve aşağıda okuyacağınız "Suçsuz Anayasa" başlıklı yazısını bunun üzerine yazdı. Demokrat Parti'nin diktatörlük eğilimlerinden Anayasa'nın sorumlu olmadığını ileri süren bu kısa ve özlü yazıda Soysal, anayasanın yaşayan bir metin olduğu, ancak toplumsal sınıfların konumlanışları ve siyasal kültür içinde somut olarak kavranabileceğini, anayasanın dayanıklılığının metinden ziyade toplumsal-siyasal hayatta anayasa diyalektiği içinde kavranabileceğini yazdı. Soysal, 1961 Anayasası'nı yapacak olan kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi'ne üniversite kontenjanından girdi.

1961 Anayasası'na ilişkin anayasanın açıklığı-kapalılığı tartışmalarıyla anayasal siyaset içinde somutlaşan görüşlerini, profesörlük tezi olarak 13 günde yazdığı ve 1969 yılında yayımladığı *Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme* adlı çalışmasında yoğun bir içerik ve açık bir üslubun parlaklığı ile ortaya koydu. İlk baskısı ondan bir yıl önce, 1968'de yapılan *Anayasaya Giriş* başlıklı yapıtı, Türkiye'de anayasa hukuku araştırması ve öğretimi için bir kılavuz oldu. 1971'de Mülkiye'nin dekanı oldu, aynı yıl dersinden sıkıyönetimin askerlerince alınıp tutuklandı. Anayasaya Giriş kitabı komünizm propagandası iddiası ile tutuklanmasının gerekçesi yapıldı. Uluslararası Af Örgütü'nün Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi, UNESCO İnsan Hakları Öğretimi Uluslararası Ödülü'nü aldı. Kıbrıs'ta anayasa danışmanlığı yaptı. TBMM üyesi oldu, Dışişleri Bakanı oldu. Farklı gazetelerde uzun süre köşe yazarlığı yaptı. 1990'lı yıllar boyunca özelleştirmeci anlayışa karşı kamucu politikaları savundu ve bunun için bir örgütlenme yarattı. 1982 Anayasası'nın antidemokratik hükümlerinin değiştirilmesine ilişkin anayasa yapım süreci tartışmalarına katıldı, katkı yaptı. 2002'de bir siyasal parti kurdu. Neredeyse Cumhuriyetle yaşıt ömrü içinde kuşağının en mümtaz isimlerinden olsa da bu kuşağın insanıydı; kuşağının ve cumhuriyetin kırılmalarından etkilendi, üzerine düşündü ve üretti. Hocam Murat Sevinç'in söylediği gibi:

Kıbrıs meselesine soldan bakan bir Türkiyeli ya da KKTC'li için milliyetçi sıfatıyla tanımlanabilecek Mümtaz Soysal ile Marksizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yıllarca hapis cezasına çarptırılan Mümtaz Soysal aynı insan. Yıllar önce son derece talihsiz, kesinlikle katılmadığım o çok kötü 'Kürt sorunu' yazısını kaleme alan Mümtaz Soysal ile yaşamı boyunca düşünce özgürlüğünü savunan Mümtaz Soysal aynı insan. 1974'te CHP-MSP koalisyonunu olumlu bulan Mümtaz Soysal ile son döneminde İslamcıların hâkimiyeti giderek ele geçirmeleri karşısında telaşa kapılan Mümtaz Soysal aynı insan. Devlete itiraz edip gadrine uğrayan Mümtaz Soysal ile devlet çıkarlarını savunan Mümtaz Soysal aynı insan.¹

Böyle bir insanın yaşamını ve düşüncesini bütünlüklü olarak kavrama girişimi ancak bir monografinin işi olabilir. Bu kısa yazının görevi ise bir anma. Her anmanın geleceğe dair bir işlevi olduğu bilinciyle; öğrenmek ve kavga etmeyi birbirinden ayırmış, uzak mesafelerde yerleştirmiş kendi kuşağının sonrasına birkaç cümle söyleyebilmek iddiasıyla.

Mülkiye'den artakalan, yeniden yaratılacak olan

Mümtaz Soysal'ı kaybettiğimiz 2019 yılı, Soysal'ın 90., Mülkiye'nin 160. yaşıydı. Siyasal Bilgiler Fakültesi-Mülkiye,160 yıllık bir kurum olarak kendi geleneklerini oluşturmuş, dönüşümlere kendini yeniden icat edecek zeminleri yaratarak ayak uydurabilmiş bir kurumdur. Osmanlı modernleşmesinin bürokrasi ayağını

oluşturmak üzere kurulmuş Mülkiye'nin Türkiye tarihindeki serüveni, sürecin bütün gerilimlerini içinde taşır. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bir yandan İmparatorluğa hizmet edecek kadroları yaratırken bir yandan da batılı kurumlar tanınmaya başlanır. Cumhuriyet yerleştiğinde kurum hâlâ İstanbul'dadır. 1936 yılında İmparatorluk merkezinden –tabii ki tasfiyelerle- cumhuriyet merkezine taşınır. İmparatorlukta gördüğü işlevi, devlete modernleştirici bürokrat sağlama işlevini yerine getirmektedir. Soysal'ın asistanlık yıllarından başlayarak Bilsay Kuruç'un ifadesiyle Türkiye'de ve Mülkiye'de zaman hızlı akmaya başlar.² 1961 Anayasası ile karakterize olmuş dönem Türkiye toplumunun ve aydınlarının arayışlarının yoğunlaştığı Anayasa'nın açık olduğu; Tanör'ün ifadesiyle toplumsallaşma, siyasallaşma ve hukuksallaşmanın yaşandığı yıllardır. Sosyalist bir parti parlamentoya girmiş, örgütlü toplum gelişmekte, kentleşme hızlanmakta ve dünyadaki devrimci dalga izlenmektedir. Öğrenciler akademik-demokratik taleplerini yükseltmekte, bu devrimci dalgayı taşımaktadır. Mülkiye, bu dönemde güçlü kurumsal geleneğini koruyabilmiş, hatta sosyal bilimler bakımından en parlak dönemlerinden birini yaşayabilmiştir. 1980 darbesinin öncülü olan 1971 muhtırası ile yaratılan zeminde Mümtaz Soysal'ın dekanlığı sırasında tutuklanmasına, öğrenciler üzerinde büyük bir baskı kurulmasına, en parlak öğrencilerinin katledilmesine rağmen 1950'lerin sonunda Mülkiye'de oluşan gelenek icadı, 1980'e kadar kendini korumayı bilmiştir. Temeli akademik liyakat, kamu yararı ve akademik-demokratik ilkeler olan bu yeni gelenek kurumun gücünü artırmış, yeni toplumsal-siyasal arayışların akademik merkezi haline getirmiştir.³ 12 Eylül 1980 kuruma daha önce verilmemiş bir zararı getirmiştir. Bir yandan güçlü akademik kadro Prof., Doç., Dr. düzeyinde tasfiye edilmiş, bir yandan Mülkiye'nin kurumsal geleneklerinin tam aksi yönde ilerleyen iktisadi ve sosyal dönüşüm içinde Mülkiye düşmanlığı yaygınlaştırılmıştır. Bu süreçte 1946'da kurulmuş Mülkiyeliler Birliği, bu değerlerin taşıyıcısı olacak ve insan hakları mücadelesinin, toplumsal taleplerin bir merkezi haline gelecektir. 1980'lerin sonunda büyüyen toplumsal sınıfların mücadelesi, bu dönemde Fakülteye de yansır. 1402'lik öğretim üyeleri için geri dönüş yolu açılır, 1990'larda yeni ve güçlü bir asistan kuşağı ile akademik üretkenlik ve yaratıcılık için Fakülte yine merkezi bir önem kazanır.

AKP dönemi Mülkiye için yeni bir tasfiye dönemi olmuş, kurumsal özgünlüğü yok etme çabaları 2016 ve 2017'deki tasfiyelerle 12 Eylül faşizminin ötesinde bir etki yaratmış ve bugün hâlâ yaratmaya devam etmektedir. Mülkiyeliler Birliği, 12 Eylül sonrası kurumsal geleneğine kattıklarını, öğrendiklerini yeniden üretmekte, Fakülte'nin yeni durumunda kendini yeni bir zeminde üretebilmesine zemin hazırlayacak biçimde ısrarını sürdürmekte. Fakat saldırının ölçsüzlüğünü göz ardı etmemek gerek. Bu ölçsüzlük karşısında 160 yıllık bir kurumun varlığını unutmuyarak, unutturmayarak.

1949 yılında öğrenci olarak girmesinin ardından 1992’de Mülkiye’den istifa edip milletvekili olana kadar bütün bu süreçleri yaşayan Mümtaz Soysal’ın deneyiminde öğreneceğimiz ve kavga edeceğimiz çok şey var. Bunun bir örneğini, aşağıda okuyacağınız “Güzel Huzursuzluk” başlıklı yazısıyla veriyor Soysal. Fakat 12 Mart’ın hemen sonrasında yazılmış bu yazıya geçmeden önce pek yakın ve biraz daha uzakta gerçekleşmiş tanıklığımı anlatmak isterim. Birincisi Mülkiye’nin son tasfiyesinden sorumlu Ankara Üniversitesi Rektörü Erkan İbiş’in Mülkiyeli gazeteci Melih Aşık’ı telefonla arayarak söyledikleri. Aşık 3 Aralık 2019 tarihli Termik Tehdit başlıklı yazısında “Rektör İbiş dün telefonla arayarak SBF’de bir dönem ders yapılamaz duruma gelindiğini, alınan önlemlerle bugün sükûnetin sağlandığını anlattı.” ifadelerini kullandı. Elbette, İbiş’in aktardıkları doğru değil, o dönem Mülkiye Anayasa kürsüsünde çalışan biri olarak dersin bir defa bile geç başlamadığını, bunun zaten mümkün olmadığını biliyorum. Çünkü kürsümüzden öğrendiğimiz buydu. Eğer ölmek üzere değilsen derse gelirdin. Fakat buradaki sükûneti akılda tutalım.

Güzel Huzursuzluk’a geçmeden önce vereceğim daha uzak tanıklık, Gezi direnişi dönemine ait. Gezi direnişinin gerçekleştiği 2013’ün Haziran ayında 1970’lerin SBF-DER üyeleriyle Mülkiyeliler Birliği’ndeki bir yemek sırasında binanın içine gaz fişegi atılmıştı, bu sırada Mümtaz Hoca ile aynı dönemleri yaşamış Boratav Hoca 1970’lerin öğrencilerinin misafiri olarak konuşma yapıyordu ve konuşmasını direnişi olumlayarak sükûnet karşıtı sözlerle bitirmişti.

Mümtaz Soysal’ın Güzel Huzursuzluğu’nun öğretici tarafına geçebiliriz artık. Reform ve huzur kavramlarının nötr değil politik olduğunu belirtilerek toplumsal ve politik içeriklerinin yalın bir biçimde anlatıldığı kısa yazı yükseköğretim örneğini veriyor:

Önce şunu kafalara sokmak gerek: boykot, işgal, miting ve ideolojik kavga, artık olağan ve evrensel hale gelmiş birer eylem ve ifade biçimi. “Gençlik olayları” denen olayların büyük kısmı, kuşaklar arasındaki ezeli kavganın biraz daha yaygınlaşmış, biraz daha sertleşmiş görüntülerinden ibaret. Bir tek bombayla yüzbinlerin öldürülebildiği bir “uygarlık” düzeyinde, “şiddet eylemleri” denen şeyler olsa olsa birer çatapat eğlencesi sayılabilir. Ne yaparsanız bunlar olacak, oluyor. Yeni bir üslup, yeni bir tutum bu. Dıştan bakıldığı zaman bütün eğitim sorunlarını çözmüş görünen toplumlarda da bunlar olağanlaşıyor.

Türkiye’de bunları “huzursuzluk” saymak ve şiddet tedbirleriyle ya da üniversite reformuyla hepsinin ortadan kalkacağını sanmak büyük yanılma olur. Eğitim alanındaki asıl huzursuzluk, toplumun çok huzurlu, çok durgun görüldüğü yıllarda vardı. Ama, sessiz, duyulmayan bir huzursuzluktan bu: okuyamamış, kendi kendini oluşturamamış, bir kapkaç toplumda çiğnenmemek için gerekli kafa silahlarıyla donatılmamış milyonlarca insanın ezik ve çığlıklaşmamış

huzursuzluğu. Kimse bunu huzursuzluk saymazdı; hatta Türkiye'nin "eğitim sefaleti"ni ortadan kaldıracak birtakım adımlar atılmağa örneğin Köy Enstitüleri kurulmağa başlandığı zaman "Anadolu'nun huzuru bozuldu" diyenler bile çıktı.

Mümtaz Soysal, bu yazının ardından bir ay geçmeden Mülkiye Dekanı iken askerlerce dersinden alınarak tutuklandı.

Anayasa Kürsüsü Geleneğimiz

Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Kürsüsü, 12 Eylül üniversite düzeninde huzurun sağlanma aracı olarak kullanılan YÖK kürsü kurumunu ortadan kaldırdıktan otuz yıl sonra asistan girdiğimde fiilen varlığını sürdürüyordu. Dersler kürsünün dersleriydi; asistan usta çırak ilişkisi ile kürsü tarafından yetiştirilirdi. Bu yetiştirme siyasal ve akademik görüş bakımından değil, çalışma disiplini, ders, öğrenci ve araştırma nesnesi ile ilişki bakımından bir "yetiştirmeydi." Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Mümtaz Soysal, Cem Eroğul, Fazıl Sağlam, Yavuz Sabuncu ve Murat Sevinç'in kürsüsünde kullandığımız malzeme, yaktığımız elektrik ve önemlisi kamu adına geçirdiğimiz zaman önemliydi, çünkü kamu kaynağıydı. Yavuz Sabuncu Hocamızı doktora yaparken 2007 yılında kaybetmiştik, Cem Eroğul 2010 yılında emekli oldu. Bir yıl sonra anayasa kürsüsüne girdiğimde Murat Sevinç beni kürsü geleneği ile tanıştırdı. Hem insanlarla, eserlerle hem de bu ikisi arasındaki uzun ve kopmaz ilişkilerden fazlası olan, bu ilişkilerin zemini olan kürsüyle.

Mümtaz Soysal, Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Kürsüsünün büyük hocalarındandı. 1970'lere gelmeden bir yıl arayla yayımladığı iki kitapla *Anayasaya Giriş ve Dinamik Anayasa Anlayışı: Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme* ile anayasa hukuku araştırması ve öğretiminde yeni bir yol açtı. Öğreticilik bakımından öğretim üyesi ve öğrenci arasındaki aşılmaz uçurumu kaldırıp, anayasanın kavranmasını sağlarken araştırma işlevi bakımından anayasa tarihi, siyaset bilimi ve hukukun kesiştiği alanları anayasa hukukçusunun temel araştırma alanları haline getirdi. Doktora çalışmam bu kesişim alanındaydı, onun, onun kuşağındaki anayasacıların kör kaldığı bir alana odaklandım, bu görülmeyişe akademik bir kızgınlıkla yaklaştım. Cem Eroğul'dan başka birçok şeyin yanında "akademik bir kavga nasıl yapılır?" sorusunun yanıtını, kendisinden aldığım doktora dersinde değil, tezimi tartışırken emekliliğinde öğrendim. Murat Sevinç'ten başka birçok şeyin yanında bir tez öğrencisine nasıl tez yazdırılır sorusunun yanıtını da.

2017 Şubatında Murat Sevinç ile birlikte adım KHK ekli listelerinde yer aldı. YÖK'ün 1981'de ortadan kaldırıldığı kürsü geleneğini hala taşıyan Murat Sevinç'in ihracının ardından kürsü geleneği kapanmış görünüyor. Fakat, kurumsallaşmış ilişkilerin yeni zeminler yaratma potansiyelini asla unutmamak,

öğrenmek, öğrendiğimizle kavga etmek ve bu kavgada öğrenilenleri de daha büyük kavgalarda kullanmak gerek. Özellikle görünenin hızlıca değişebileceği anlarda...

Onlarca kitabı, makalesi, daha öğrenciliğinde başladığı çevirileri ve ömrü boyunca savunduğu cumhuriyet ve kamu yararı mücadelesinden oluşan yapıtı ile Türkiye'nin en özgün anayasa hukukçularından, anayasal siyaset pratiğinde her düzeyde bulunmuş, Mülkiye'nin büyük hocası Mümtaz Soysal'a saygıyla...

Diğer Demirkent

Sonnotlar

¹ Sevinç, Murat, "Mümtaz Soysal, Mümtaz Bey, Mümtaz Abi, Mümtaz, Mümtaz Hoca..." <http://www.diken.com.tr/mumtaz-soysal-mumtaz-bey-mumtaz-abi-mumtaz-mumtaz-hoca/>, 14.11.2019

² Kuruç, Bilsay, Kırk Yıl Öncesinden İzlenimler, Mümtaz Soysal'a Armağan içinde, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2009.

³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kuruç, a.g.m.